

การนำหลักการใช้งานโดยธรรมมาใช้ในงานของบรรณารักษ์และนักสารนิเทศ

ศาสตราจารย์ ไชยยศ เหมะรัชตะ*

การใช้งานโดยธรรม(fair use) เป็นถ้อยคำซึ่งใช้อยู่ในกฎหมายลิขสิทธิ์ของสหรัฐอเมริกา อันหมายถึงการกระทำแก่งานอันมีลิขสิทธิ์อย่างชอบด้วยเหตุผล และไม่กระทบกระเทือนประโยชน์ของเจ้าของลิขสิทธิ์อันเกินควร โดยถือว่าการใช้งานโดยธรรม เป็นการอันไม่เป็นการละเมิดลิขสิทธิ์ตามที่กฎหมายลิขสิทธิ์กำหนดไว้ กล่าวคือกฎหมายลิขสิทธิ์ได้บัญญัติหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการกระทำต่าง ๆ อันเป็นการใช้งานโดยธรรมไว้ ในบทบัญญัติของส่วนที่ว่าด้วยข้อยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์ ดังที่พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ของประเทศไทย ได้กำหนดหลักเกณฑ์ดังกล่าวไว้ในหมวด 1 ส่วนที่ 6 ข้อยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์

ส่วนลักษณะของการใช้งานโดยธรรม อันเป็นข้อยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์นั้น ได้แก่ การกระทำแก่งานอันมีลิขสิทธิ์ของบุคคลอื่นตามกฎหมายลิขสิทธิ์ ซึ่งไม่ขัดต่อการแสวงหาประโยชน์จากงานอันมีลิขสิทธิ์ ตามปกติของเจ้าของลิขสิทธิ์ และไม่กระทบกระเทือนถึงสิทธิอันชอบด้วยกฎหมายของเจ้าของลิขสิทธิ์เกินสมควร

การนำหลักการใช้งานโดยชอบธรรม มาใช้ในงานของบรรณารักษ์และนักสารนิเทศนั้น บรรณารักษ์และนักสารนิเทศมักจะมีการทำสำเนาหนังสือ และเอกสารต่าง ๆ หรือสอดทัศนวัสดุ และสิ่งบันทึกเสียงจากต้นฉบับ หรือสำเนางานอันมีลิขสิทธิ์ ซึ่งเจ้าของลิขสิทธิ์ได้นำออกเผยแพร่ต่อสาธารณชน ทั้งนี้ เพื่อบริการให้แก่ผู้ใช้บริการของหน่วยงานสารนิเทศ เนื่องจากผู้ใช้บริการอาจต้องการสำเนาของงาน เพื่อใช้ประโยชน์ในการวิจัยหรือการศึกษา และในบางกรณีหนังสือและเอกสารบางฉบับ หรือสอดทัศนวัสดุและสิ่งบันทึกเสียงบางชิ้น เป็นสิ่งที่มีราคาแพง หรือเป็นสิ่งที่หายาก หรือต้นฉบับมีอยู่น้อย หรือมีการทำสำเนาโปรแกรมคอมพิวเตอร์จากสื่อบันทึกต่าง ๆ เพื่อใช้ในการปฏิบัติงานในหน่วยงานสารนิเทศนั้น จึงอาจมีปัญหาดังกล่าวเป็นการฝ่าฝืนบทบัญญัติแห่งกฎหมายลิขสิทธิ์หรือไม่ และหากว่าการกระทำดังกล่าวนั้น เป็นการละเมิดลิขสิทธิ์ บรรณารักษ์และนักสารนิเทศผู้กระทำการนั้น จะทราบหรือไม่ว่าเป็นการละเมิดลิขสิทธิ์

ด้วยเหตุนี้ ก่อนที่จะอธิบายถึงข้อยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์ อันเกี่ยวกับการใช้งานโดยชอบธรรม โดยบรรณารักษ์และนักสารนิเทศนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะกล่าวถึงหลักเกณฑ์ว่าด้วยกฎหมายลิขสิทธิ์ ภายใต้พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 พอสังเขป ดังนี้

1. ความหมายของลิขสิทธิ์

พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 มาตรา 4 ได้กำหนดนิยามของคำว่า “ลิขสิทธิ์” หมายความว่า “สิทธิแต่ผู้เดียวที่จะกระทำการใด ๆ ตามพระราชบัญญัตินี้ เกี่ยวกับงานที่ผู้สร้าง

* ศาสตราจารย์ภาควิชากฎหมายวิธีพิจารณาและธรรมนุญศาล คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สรรค์ได้ทำขึ้น” ลิขสิทธิ์แต่ผู้เดียวของเจ้าของลิขสิทธิ์ที่จะกระทำการใดๆ นั้น มีบทบัญญัติของกฎหมายฉบับนี้ รองรับไว้ในเรื่องการคุ้มครองลิขสิทธิ์ ตามมาตรา ๑๕ เช่น ลิขสิทธิ์ในการทำซ้ำ หรือ ดัดแปลงงาน การเผยแพร่งานต่อสาธารณชน และให้เข้าต้นฉบับหรือสำเนาบางประเภท เป็นต้น ดังนั้น ลิขสิทธิ์จึงเป็นสิทธิแต่ผู้เดียวของเจ้าของลิขสิทธิ์ อันเกิดจากงานสร้างสรรค์ ที่ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายลิขสิทธิ์

2. งานอันมีลิขสิทธิ์

งานที่จะได้รับความคุ้มครองลิขสิทธิ์ ต้องเป็นงานสร้างสรรค์ซึ่งอยู่ภายใต้บังคับของ ประมวลกฎหมายลิขสิทธิ์ ดังนี้คือ

2.1 ต้องเป็นงานสร้างสรรค์ พิจารณาจากบทบัญญัติมาตรา 6 แห่งพระราชบัญญัติ ลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ซึ่งบัญญัติว่า “งานอันมีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัตินี้ ได้แก่ งานสร้างสรรค์ ประเภทวรรณกรรม นาฏกรรม ศิลปกรรม.....” และในมาตรา 4 ซึ่งได้กำหนดนิยามของคำว่า “ผู้สร้างสรรค์ หมายความว่า ผู้ทำหรือผู้ก่อให้เกิดงานสร้างสรรค์อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เป็นงานอันมี ลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัตินี้” จะเห็นได้ว่า งานอันมีลิขสิทธิ์ จึงต้องเป็นงานสร้างสรรค์ที่มีผู้ทำ หรือผู้ก่อให้เกิดขึ้น

2.2 ต้องเป็นงานที่มีรูปร่างปรากฏ งานที่จะได้รับความคุ้มครองลิขสิทธิ์ จะต้องเป็น งานที่มีรูปร่างปรากฏ หรือต้องมีการแสดงออกมาให้ปรากฏด้วย เพื่อให้มีการแบ่งแยกระหว่าง ความคิดของผู้สร้างสรรค์ กับสิ่งที่แสดงออกมา ซึ่งเรียกกันว่า “การแบ่งแยกความคิดและการ แสดงออก” (idea-expression dichotomy) เนื่องจากเมื่อผู้สร้างสรรค์มีความคิดที่จะสร้างสรรค์ สิ่งใด หากมิได้นำความคิดนั้น มาสร้างสรรค์งานออกมาให้ปรากฏแล้ว ย่อมไม่มีงานสร้างสรรค์ที่ สามารถให้ความคุ้มครองได้ ทั้งนี้ สำคัญแต่ความคิดของบุคคลใด ควรเป็นสิ่งที่สาธารณชนได้ใช้ ประโยชน์โดยอิสระ ปราศจากการผูกขาดโดยบุคคลหนึ่งแต่ผู้เดียว ด้วยเหตุนี้ การคุ้มครองงาน สร้างสรรค์ใดๆ จะเกิดขึ้น ก็ต่อเมื่อความคิดที่จะสร้างสรรค์งานภายในสมองของผู้สร้างสรรค์ ได้แสดงออกมาให้ปรากฏในรูปแบบที่เหมาะสม

องค์ประกอบดังกล่าวนี้ได้ถูกกำหนดไว้ในมาตรา 6 วรรคแรก แห่งพระราชบัญญัติ ลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ซึ่งบัญญัติไว้ในตอนท้ายว่า “.....ไม่ว่างานดังกล่าว จะแสดงออกโดยวิธีหรือ รูปแบบอย่างไร” และในมาตรา 6 วรรคสอง ยังได้เน้นรับรองหลักการนี้ โดยบัญญัติว่า “การคุ้มครอง ลิขสิทธิ์ไม่คลุมถึงความคิด หรือขั้นตอน กรรมวิธีหรือระบบหรือวิธีใช้หรือทำงาน หรือแนว ความคิด หลักการ การค้นพบ หรือทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ หรือคณิตศาสตร์”

2.3 ต้องเป็นงานประเภทที่กฎหมายกำหนดให้ความคุ้มครอง ในพระราชบัญญัติ ลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ได้กำหนดประเภทงานสร้างสรรค์ที่ได้รับความคุ้มครองลิขสิทธิ์ไว้ในมาตรา 6 วรรคแรก ซึ่งบัญญัติว่า “งานอันมีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัตินี้ ได้แก่ งานสร้างสรรค์ประเภท วรรณกรรม นาฏกรรม ศิลปกรรม ดนตรีกรรม โสตทัศนวัสดุ ภาพยนตร์ สิ่งบันทึกเสียง งานแพร่ เสียงแพร่ภาพ หรืองานอื่นใดในแผนกวรรณคดี แผนกวิทยาศาสตร์ หรือแผนกศิลปะ ของผู้สร้าง

สรรค์ ไม่ว่าจะงานดังกล่าว จะแสดงออกโดยวิธีหรือรูปแบบอย่างไร” ดังนั้น งานสร้างสรรค์ที่จะได้รับ ความคุ้มครองตามกฎหมายลิขสิทธิ์ของประเทศไทย แบ่งออกเป็น 9 ประเภท อันได้แก่

2.3.1 งานวรรณกรรม (literary works) หมายความว่า งานนิพนธ์ที่สร้างขึ้นทุกชนิด เช่น หนังสือ จุลสาร สิ่งเขียน สิ่งพิมพ์ ปาฐกถา เทศนา คำปราศรัยสุนทรพจน์ และให้หมายความรวมถึงโปรแกรมคอมพิวเตอร์ด้วย

นอกจากงานนิพนธ์ต่างๆ ซึ่งกฎหมายลิขสิทธิ์ฉบับนี้ ถือว่าเป็นงานวรรณกรรมแล้ว ยังได้กำหนดให้หมายความรวมถึงโปรแกรมคอมพิวเตอร์ด้วย โดยได้ให้นิยามของโปรแกรมคอมพิวเตอร์ หมายความว่า คำสั่ง ชุดคำสั่ง หรือสิ่งอื่นใดที่นำไปใช้กับเครื่องคอมพิวเตอร์ เพื่อให้เครื่องคอมพิวเตอร์ทำงาน หรือเพื่อให้ได้รับผลอย่างหนึ่งอย่างใด ทั้งนี้ ไม่ว่าจะ เป็นภาษาโปรแกรมคอมพิวเตอร์ในลักษณะใด

2.3.2 งานนาฏกรรม (dramatic works) หมายความว่า งานเกี่ยวกับการรำ การเต้น การทำท่า หรือการแสดงที่ประกอบขึ้นเป็นเรื่องราว และให้หมายความรวมถึงการแสดงโดยวิธีใดด้วย

2.3.3 งานศิลปกรรม (artistic works) หมายความว่า งานอันมีลักษณะอย่างหนึ่งอย่างใด หรือหลายอย่าง ดังต่อไปนี้

ก) งานจิตรกรรม ได้แก่ งานสร้างสรรค์รูปทรงที่ประกอบด้วยเส้น แสง สี หรือสิ่งอื่นอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างรวมกัน ลงบนวัสดุอย่างเดี่ยวหรือหลายอย่าง เช่น งานวาดเขียน และภาพระบายสี เป็นต้น

ข) งานประติมากรรม ได้แก่ งานสร้างสรรค์รูปทรงที่เกี่ยวกับปริมาตร ที่สัมผัสและจับต้องได้ เช่น งานปั้น งานหล่อรูปเหมือน และงานแกะสลัก เป็นต้น โดยเป็นงานที่มีรูปแบบในลักษณะสามมิติ

ค) งานภาพพิมพ์ ได้แก่ งานสร้างสรรค์ภาพด้วยกรรมวิธีการพิมพ์ และหมายความรวมถึงแม่พิมพ์ หรือแบบพิมพ์ที่ใช้ในการพิมพ์ด้วย กล่าวคือ เป็นงานที่มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ในการพิมพ์ ด้วยการวาด หรือเขียนลงบนวัสดุจากการพิมพ์ด้วยหมึก

ง) งานสถาปัตยกรรม ได้แก่ งานออกแบบอาคาร หรือสิ่งปลูกสร้างงานออกแบบตกแต่งภายในหรือภายนอก ตลอดจนบริเวณของอาคาร หรือสิ่งปลูกสร้าง หรือการสร้างสรรค์หุ่นจำลองของอาคารหรือสิ่งปลูกสร้าง

จ) งานภาพถ่าย ได้แก่ งานสร้างสรรค์ภาพที่เกิดจากการใช้เครื่องมือบันทึกภาพ โดยให้แสงผ่านเลนส์ไปยังฟิล์มหรือกระจก และล้างด้วยน้ำยาซึ่งมีสูตรเฉพาะ หรือด้วยกรรมวิธีใดๆ อันทำให้เกิดภาพขึ้น หรือการบันทึกภาพด้วยเครื่องมือ หรือวิธีการอย่างอื่น เช่น การถ่ายภาพโดยใช้กล้องโพลาลอยด์ และการถ่ายภาพด้วยกล้องระบบดิจิทัล เป็นต้น

ฉ) งานภาพประกอบ แผนที่ โครงสร้าง ภาพร่าง หรืองานสร้างสรรค์รูปทรงสามมิติ อันเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ ภูมิประเทศ หรือวิทยาศาสตร์ เช่น แผนที่โลก โครงสร้างรถยนต์ ภาพลายเส้นที่ร่างอย่างหยาบๆ แผนที่รูปนูนแสดงที่ตั้งของภูเขา และการออกแบบลักษณะของสื่อตัวนำไฟฟ้าขนาดเล็กหรือเซมิคอนดักเตอร์ เป็นต้น

ข) งานศิลปะประยุกต์ ได้แก่ งานที่นำเอางานตาม (ก) ถึง (ฉ) อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างรวมกันไปใช้ประโยชน์อย่างอื่น นอกเหนือจากการชื่นชมในคุณค่าของตัวงานดังกล่าว นั้น ดังเช่น นำไปใช้สอย นำไปตกแต่งวัสดุหรือสิ่งของอันเป็นเครื่องใช้ หรือนำไปใช้เพื่อประโยชน์ในทางการค้า หรือที่เรียกกันว่า “พาณิชย์ศิลป์” นั่นเอง

ทั้งนี้ ไม่ว่างานศิลปกรรมทั้งเจ็ดลักษณะที่กล่าวมา จะมีคุณค่าทางศิลปะหรือไม่ก็ตาม ก็ให้ถือว่าเป็นงานศิลปกรรมอันได้รับความคุ้มครองลิขสิทธิ์เช่นกัน

2.3.4 งานดนตรีกรรม (musical works) หมายความว่า งานเกี่ยวกับเพลงที่แต่งขึ้น เพื่อบรรเลงหรือขับร้อง ไม่ว่าจะ มีทำนองและคำร้อง หรือมีทำนองอย่างเดียว และให้หมายความรวมถึงโน้ตเพลง หรือแผนภูมิเพลงที่ได้แยกและเรียบเรียงเสียงประสานแล้ว

2.3.5 งานโสตทัศนวัสดุ (audio-visual works) หมายความว่า งานอันประกอบด้วยลำดับของภาพ โดยบันทึกลงในวัสดุ ไม่ว่าจะ มีลักษณะอย่างไร อันสามารถที่จะนำมาเล่นซ้ำได้อีก โดยใช้เครื่องมือที่จำเป็นสำหรับการใช้วัสดุนั้น และให้หมายความรวมถึงเสียงประกอบงานนั้นด้วย ถ้ามี เช่น เทปวิดีโอ และแผ่นเลเซอร์ดิสก์ เป็นต้น

2.3.6 งานภาพยนตร์ (cinematographic works) หมายความว่า โสตทัศนวัสดุ อันประกอบด้วยลำดับของภาพ ซึ่งสามารถนำออกฉายต่อเนื่องได้อย่างภาพยนตร์ หรือสามารถบันทึกลงบนวัสดุอื่น เพื่อนำออกฉายต่อเนื่องได้อย่างภาพยนตร์ และให้หมายความรวมถึงเสียงประกอบภาพยนตร์นั้นด้วย ถ้ามี

2.3.7 งานสิ่งบันทึกเสียง (sound recording works) หมายความว่า งานอันประกอบด้วยลำดับของเสียงดนตรี เสียงการแสดง หรือเสียงอื่นใด โดยบันทึกลงในวัสดุ ไม่ว่าจะ มีลักษณะใดๆ อันสามารถที่จะนำมาเล่นซ้ำได้อีก โดยใช้เครื่องมือที่จำเป็นสำหรับการใช้วัสดุนั้น แต่ทั้งนี้ มิให้หมายความรวมถึง เสียงประกอบภาพยนตร์ หรือเสียงประกอบโสตทัศนวัสดุอย่างอื่น เช่น แถบบันทึกเสียง และจานเสียง เป็นต้น

2.3.8 งานแพร่เสียงแพร่ภาพ (sound and video broadcasting works) หมายความว่า งานที่นำออกสู่สาธารณชน โดยการแพร่เสียงทางวิทยุกระจายเสียง การแพร่เสียงและหรือภาพทางวิทยุโทรทัศน์ หรือโดยวิธีอย่างอื่นอันคล้ายคลึงกัน เช่น เคเบิลทีวี และการส่งสัญญาณผ่านดาวเทียม เป็นต้น

2.3.9 งานอื่นใดในแผนกวรรณคดี แผนกวิทยาศาสตร์ หรือแผนกศิลปะ (any other works in the literary, scientific or artistic domain) ในมาตรา 6 ได้บัญญัติไว้ในตอนท้ายกำหนดในลักษณะกว้างๆ เพื่อให้โอกาสในการตีความสำหรับลักษณะของงานบางอย่าง ซึ่งอาจมีการสร้างสรรค์ในอนาคต ดังเช่นที่เคยใช้บทบัญญัติในส่วนนี้ ตีความให้คุ้มครองการสร้างสรรค์โปรแกรมคอมพิวเตอร์ ก่อนที่จะมีการบัญญัติให้ความคุ้มครองโปรแกรมคอมพิวเตอร์ไว้ ภายใต้งานวรรณกรรมอย่างชัดเจน ในกฎหมายลิขสิทธิ์ฉบับปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ยังมีงานสร้างสรรค์บางสิ่งที่พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ได้กำหนดให้ ไม่ถือว่าเป็นงานอันมีลิขสิทธิ์ไว้ ในมาตรา 7 อันได้แก่ (1) ข่าวประจำวัน และข้อเท็จจริงต่างๆ ที่มีลักษณะเป็นเพียงข่าวสาร อันมิใช่งานในแผนกวรรณคดี แผนกวิทยาศาสตร์ หรือแผนกศิลปะ

- (2) รัฐธรรมนูญ และกฎหมาย (3) ระเบียบ ข้อบังคับ ประกาศ คำสั่ง คำชี้แจง และหนังสือโต้ตอบของกระทรวง ทบวง กรม หรือหน่วยงานอื่นใดของรัฐหรือของท้องถิ่น (4) คำพิพากษา คำสั่ง คำวินิจฉัย และรายงานของทางราชการ (5) คำแปลและการรวบรวมสิ่งต่าง ๆ ตาม (1) ถึง (4) ที่กระทรวง ทบวง กรม หรือหน่วยงานอื่นใดของรัฐ หรือของท้องถิ่นจัดทำขึ้น

3. การได้มาซึ่งลิขสิทธิ์

พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 มาตรา 8 กำหนดหลักเกณฑ์ของการได้มาซึ่งลิขสิทธิ์ไว้ อันเป็นไปตามหลักการของอนุสัญญาเบอร์น์ ว่าด้วยการคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรม ที่ประเทศไทยเป็นภาคีอยู่ด้วย โดยบัญญัติไว้ว่า “ให้ผู้สร้างสรรค์เป็นผู้มีลิขสิทธิ์ ในงานที่ตนได้สร้างสรรค์ขึ้น ภายใต้เงื่อนไขดังต่อไปนี้

(1) ในกรณีที่ยังไม่ได้มีการโฆษณางาน ผู้สร้างสรรค์ต้องเป็นผู้มีสัญชาติไทย หรืออยู่ในราชอาณาจักร หรือเป็นผู้มีสัญชาติ หรืออยู่ในประเทศที่เป็นภาคีแห่งอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองลิขสิทธิ์ซึ่งประเทศไทยเป็นภาคีอยู่ด้วย ตลอดระยะเวลาหรือเป็นส่วนใหญ่ในการสร้างสรรค์งานนั้น

(2) ในกรณีที่ได้มีการโฆษณาแล้ว การโฆษณานั้นในครั้งแรก ได้กระทำขึ้นในราชอาณาจักร หรือในประเทศที่เป็นภาคีแห่งอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองลิขสิทธิ์ ซึ่งประเทศไทยเป็นภาคีอยู่ด้วย หรือในกรณีที่การโฆษณาครั้งแรก ได้กระทำนอกราชอาณาจักรหรือในประเทศอื่นที่ไม่เป็นภาคีแห่งอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองลิขสิทธิ์ ซึ่งประเทศไทยเป็นภาคีอยู่ด้วย หากได้มีการโฆษณางานดังกล่าวในราชอาณาจักร หรือในประเทศที่เป็นภาคีแห่งอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองลิขสิทธิ์ ซึ่งประเทศไทยเป็นภาคีอยู่ด้วย ภายในสามสิบวันนับแต่วันที่ได้มีการโฆษณาครั้งแรก หรือผู้สร้างสรรค์เป็นผู้มีลักษณะตามที่กำหนดไว้ใน (1) ในขณะที่มีการโฆษณางานครั้งแรก

ในกรณีที่ผู้สร้างสรรค์ต้องเป็นผู้มีสัญชาติไทย ถ้าผู้สร้างสรรค์เป็นนิติบุคคล นิติบุคคลนั้นต้องเป็นนิติบุคคลที่จัดตั้งขึ้นตามกฎหมายไทย”

นอกจากนี้ พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ยังได้กำหนดหลักเกณฑ์อันเกี่ยวกับการได้มาซึ่งลิขสิทธิ์ โดยการตกลงกันทางสัญญา เช่น งานสร้างสรรค์ในฐานะพนักงานหรือลูกจ้าง โดยลิขสิทธิ์ในงานนั้นเป็นของผู้สร้างสรรค์ หากมิได้ทำเป็นหนังสือตกลงกันไว้เป็นอย่างอื่น แต่นายจ้างมีสิทธินำงานออกเผยแพร่ต่อสาธารณชน ตามวัตถุประสงค์ของสัญญาจ้างแรงงาน (มาตรา 9) งานสร้างสรรค์โดยการรับจ้างตามสัญญาจ้างทำของ ให้ผู้ว่าจ้างเป็นผู้มีลิขสิทธิ์ เว้นแต่ตกลงกันไว้เป็นอย่างอื่น (มาตรา 10) ตลอดจนการได้มาซึ่งลิขสิทธิ์ โดยการสร้างสรรค์งานอันมีลิขสิทธิ์ตามกฎหมายอยู่ด้วย เช่น การดัดแปลงงานอันมีลิขสิทธิ์ โดยได้รับอนุญาตจากเจ้าของลิขสิทธิ์ ให้ผู้ที่ทำการดัดแปลงนั้น มีลิขสิทธิ์ในงานที่ได้ดัดแปลงนั้น (มาตรา 11) การนำงานอันมีลิขสิทธิ์มารวบรวม หรือประกอบเข้ากัน โดยได้รับอนุญาตจากเจ้าของลิขสิทธิ์ หรือการนำเอาข้อมูลหรือสิ่งอื่นใดซึ่งสามารถอ่านหรือถ่ายทอดได้ โดยอาศัยเครื่องกลหรืออุปกรณ์อื่นใดมารวบรวมหรือประกอบเข้ากัน โดยผู้กระทำการได้คัดเลือก หรือจัดลำดับในลักษณะซึ่งมิได้ลอกเลียนงานของบุคคลอื่น ให้ผู้ที่ได้รวบรวมหรือประกอบ มีลิขสิทธิ์ในงานที่ได้รวบรวมหรือประกอบเข้ากันนั้น (มาตรา 12) และกระทรวง ทบวง กรม หรือหน่วยงานอื่นใดของรัฐ หรือของท้องถิ่น ย่อมมีลิขสิทธิ์ในงานที่ได้

สร้างสรรค์ขึ้น โดยการจ้างหรือตามคำสั่งในความควบคุมของหน่วยงานเหล่านั้น เว้นแต่จะมีการตกลงไว้เป็นอย่างอื่นเป็นลายลักษณ์อักษร (มาตรา 14)

4. อายุแห่งการคุ้มครองลิขสิทธิ์

พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ได้กำหนดระยะเวลาของการคุ้มครองลิขสิทธิ์ไว้ ตามประเภทของงานสร้างสรรค์ ดังนี้คือ

4.1 อายุแห่งการคุ้มครองลิขสิทธิ์ในงานทั่วไป มาตรา 19 ได้กำหนดอายุแห่งการคุ้มครองงานสร้างสรรค์ประเภทวรรณกรรม นาฏกรรม ดนตรีกรรม หรือศิลปกรรม ซึ่งมีใช้เป็นการถ่ายภาพ และมีใช้งานศิลปะประยุกต์ไว้ ให้มีอยู่ตลอดอายุของผู้สร้างสรรค์ และมีอยู่ต่อไปอีกเป็นเวลาห้าสิบปีนับแต่ผู้สร้างสรรค์ถึงแก่ความตาย ส่วนในกรณีที่มีผู้สร้างสรรค์ร่วม ให้มีลิขสิทธิ์ในงานดังกล่าว ตลอดอายุของผู้สร้างสรรค์ร่วม และมีอยู่ต่อไปอีกห้าสิบปีนับแต่ผู้สร้างสรรค์ร่วมคนสุดท้ายถึงแก่ความตาย แต่ถ้าผู้สร้างสรรค์ร่วมทุกคนถึงแก่ความตายก่อนที่ได้มีการโฆษณางานนั้น ให้ลิขสิทธิ์ดังกล่าว มีอายุห้าสิบปีนับแต่ได้มีการโฆษณางานเป็นครั้งแรก นอกจากนี้ ในกรณีที่ผู้สร้างสรรค์เป็นนิติบุคคล ให้ลิขสิทธิ์มีอายุห้าสิบปีนับแต่ได้มีการสร้างสรรค์งานขึ้น แต่ถ้าได้มีการโฆษณางานในระหว่างนั้น ให้ลิขสิทธิ์มีอายุห้าสิบปีนับแต่ได้มีการโฆษณางานนั้นเป็นครั้งแรก

อย่างไรก็ตาม หากเป็นกรณีที่เป็นการสร้างสรรค์ ซึ่งผู้สร้างสรรค์ได้ใช้นามแฝงหรือไม่ปรากฏชื่อผู้สร้างสรรค์นั้น มาตรา 20 ได้กำหนดให้ลิขสิทธิ์ มีอายุห้าสิบปีนับแต่ได้สร้างสรรค์งานนั้น แต่ถ้าโฆษณางานในระหว่างนั้น ให้ลิขสิทธิ์มีอายุห้าสิบปีนับแต่ได้มีการโฆษณางานนั้น เป็นครั้งแรก และในกรณีที่รู้ตัวผู้สร้างสรรค์เมื่อใด ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ทั่วไปในมาตรา 19 ดังที่กล่าวมา

4.2 อายุแห่งการคุ้มครองลิขสิทธิ์ในงานบางประเภท งานบางลักษณะและบางประเภทนั้น กฎหมายลิขสิทธิ์ได้กำหนดอายุแห่งการคุ้มครองลิขสิทธิ์ไว้ต่างหาก อันได้แก่ ลิขสิทธิ์ในงานภาพถ่าย โสตทัศนวัสดุ ภาพยนตร์ สิ่งบันทึกเสียง หรืองานแพร่เสียงแพร่ภาพ ให้มีอายุห้าสิบปีนับแต่ได้สร้างสรรค์งาน แต่ถ้าได้มีการโฆษณางานนั้นในระหว่างนั้น ให้ลิขสิทธิ์มีอายุห้าสิบปีนับแต่ได้มีการโฆษณางานเป็นครั้งแรก (มาตรา 21) ลิขสิทธิ์ในงานศิลปะประยุกต์ ให้มีอายุห้าสิบปีห้าสิบปีนับแต่ได้สร้างสรรค์งานนั้น แต่ถ้าได้มีการโฆษณางานในระหว่างระยะเวลาดังกล่าว ให้ลิขสิทธิ์มีอายุห้าสิบปีห้าสิบปีนับแต่ได้มีการโฆษณางานเป็นครั้งแรก (มาตรา 22) ลิขสิทธิ์ในงานที่ได้สร้างสรรค์ โดยการจ้างหรือตามคำสั่งหรือในความควบคุมของกระทรวง ทบวง กรม หรือหน่วยงานของรัฐหรือของท้องถิ่น ให้มีอายุห้าสิบปีนับแต่ได้สร้างสรรค์งานนั้นขึ้น แต่ถ้าได้มีการโฆษณางานในระหว่างระยะเวลาดังกล่าว ให้ลิขสิทธิ์มีอายุห้าสิบปีนับแต่ได้มีการโฆษณางานนั้นเป็นครั้งแรก (มาตรา 23)

5. การละเมิดลิขสิทธิ์

พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ได้กำหนดหลักเกณฑ์อันเกี่ยวกับการกระทำต่าง ๆ อันขัดต่อสิทธิแต่ผู้เดียวของเจ้าของลิขสิทธิ์ ซึ่งกฎหมายถือว่าการกระทำดังกล่าว เป็นการละเมิดลิขสิทธิ์ โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้

5.1 สิทธิของเจ้าของลิขสิทธิ์ มาตรา 15 ได้กำหนดขอบเขตแห่งสิทธิแต่ผู้เดียวของเจ้าของลิขสิทธิ์ ในงานสร้างสรรค์อันมีลิขสิทธิ์ไว้ อันได้แก่

5.1.1 ทำซ้ำหรือดัดแปลง เจ้าของลิขสิทธิ์ย่อมมีสิทธิแต่ผู้เดียว ในการทำซ้ำหรือดัดแปลงงานอันมีลิขสิทธิ์ ส่วนลักษณะของการทำซ้ำและการดัดแปลงนั้น ได้มีการกำหนดนิยามไว้ในมาตรา 4 กล่าวคือ “ทำซ้ำ หมายความว่ารวมถึง คัดลอกไม่ว่าโดยวิธีใด ๆ เลียนแบบ ทำสำเนา ทำแม่พิมพ์ บันทึกเสียง บันทึกภาพ หรือบันทึกเสียงและภาพ จากต้นฉบับ จากสำเนา หรือจากการโฆษณา ในส่วนอันเป็นสาระสำคัญ ทั้งนี้ ไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน สำหรับในส่วนที่เกี่ยวกับโปรแกรมคอมพิวเตอร์ หมายความว่าถึง คัดลอกหรือทำสำเนาโปรแกรมคอมพิวเตอร์จากสื่อบันทึกใด ไม่ว่าด้วยวิธีใด ๆ ในส่วนอันเป็นสาระสำคัญ โดยไม่มีลักษณะเป็นการจัดทำงานชิ้นใหม่ ทั้งนี้ ไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน”

ส่วน “ดัดแปลง หมายความว่า ทำซ้ำโดยเปลี่ยนรูปใหม่ ปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมหรือจำลองงานต้นฉบับ ในส่วนอันเป็นสาระสำคัญ โดยไม่มีลักษณะเป็นการจัดทำงานชิ้นใหม่ ทั้งนี้ ไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน (1) ในส่วนที่เกี่ยวกับวรรณกรรม หมายความว่ารวมถึง แปลวรรณกรรม เปลี่ยนรูปวรรณกรรม หรือรวบรวมวรรณกรรม โดยคัดเลือกและจัดลำดับใหม่ (2) ในส่วนที่เกี่ยวกับโปรแกรมคอมพิวเตอร์ หมายความว่ารวมถึง ทำซ้ำ โดยเปลี่ยนรูปใหม่ ปรับปรุง แก้ไขเพิ่มเติมโปรแกรมคอมพิวเตอร์ ในส่วนอันเป็นสาระสำคัญ โดยไม่มีลักษณะเป็นการจัดทำงานชิ้นใหม่ (3) ในส่วนที่เกี่ยวกับนาฏกรรม หมายความว่ารวมถึง เปลี่ยนงานที่มีใช้นาฏกรรมให้เป็นนาฏกรรม หรือเปลี่ยนนาฏกรรมให้เป็นงานที่มีใช้นาฏกรรม ทั้งนี้ ไม่ว่าในภาษาเดิมหรือต่างภาษากัน (4) ในส่วนที่เกี่ยวกับศิลปกรรม หมายความว่ารวมถึง เปลี่ยนงานที่เป็นรูปสองมิติหรือสามมิติ ให้เป็นรูปสามมิติหรือสองมิติ หรือทำหุ่นจำลองจากงานต้นฉบับ (5) ในส่วนที่เกี่ยวกับดนตรีกรรม หมายความว่ารวมถึง จัดลำดับเรียงเรียงเสียงประสาน หรือเปลี่ยนคำร้องหรือทำนองใหม่”

5.1.2 เผยแพร่ต่อสาธารณชน เจ้าของลิขสิทธิ์ย่อมมีสิทธิแต่ผู้เดียว ในการนำงานอันมีลิขสิทธิ์ออกเผยแพร่ต่อสาธารณชน อันได้แก่ การทำให้ปรากฏต่อสาธารณชน โดยการแสดง การบรรยาย การสวด การบรรเลง การทำให้ปรากฏด้วยเสียง และหรือภาพ การก่อสร้าง การจำหน่าย หรือโดยวิธีอื่นใดซึ่งงานที่ได้จัดทำขึ้น

5.1.3 ให้เช่าต้นฉบับ หรือสำเนาของงานโปรแกรมคอมพิวเตอร์ โสตทัศนวัสดุ ภาพยนตร์ และสิ่งบันทึกเสียง กฎหมายลิขสิทธิ์ได้กำหนดให้เจ้าของลิขสิทธิ์ในงานบางประเภท อันได้แก่ งานโปรแกรมคอมพิวเตอร์ โสตทัศนวัสดุ ภาพยนตร์ และสิ่งบันทึกเสียง มีสิทธิแต่ผู้เดียวในการให้เช่าต้นฉบับของงาน หรือสำเนาของงานดังกล่าว ซึ่งเป็นสิทธิลักษณะใหม่ อันเริ่มก่อให้เกิดผลประโยชน์อย่างมหาศาล แก่เจ้าของลิขสิทธิ์ เช่น การให้เช่าเทปวิดีโอ และแผ่นเลเซอร์ดีสก์ เป็นต้น

5.1.4 ให้ประโยชน์อันเกิดจากลิขสิทธิ์แก่ผู้อื่น เป็นสิทธิแต่ผู้เดียวของเจ้าของลิขสิทธิ์ ที่จะยกผลประโยชน์ต่างๆ ให้แก่บุคคลใด ๆ

5.1.5 อนุญาตให้ผู้อื่นใช้สิทธิตามข้อ 5.1.1 ข้อ 5.1.2 และข้อ 5.1.3 เจ้าของลิขสิทธิ์มีสิทธิแต่ผู้เดียวที่จะอนุญาตให้บุคคลอื่น ๆ ใช้สิทธิต่างๆ ตามที่กฎหมายกำหนดไว้ เช่น สิทธิในการทำซ้ำหรือดัดแปลง และสิทธิเผยแพร่ต่อสาธารณชน เป็นต้น แต่มาตรา 16 กำหนดไว้ว่า การที่เจ้าของลิขสิทธิ์อนุญาตให้ผู้อื่นได้ใช้สิทธิดังกล่าว ย่อมไม่ตัดสิทธิของเจ้าของลิขสิทธิ์ ที่จะอนุญาตให้ผู้อื่นใช้สิทธินั้นด้วย เว้นแต่จะตกลงห้ามไว้ในสัญญาอนุญาตนั้น

5.2 ลักษณะของการละเมิดลิขสิทธิ์ เมื่อกฎหมายลิขสิทธิ์ได้กำหนดให้เจ้าของลิขสิทธิ์มีสิทธิต่างๆ แต่ผู้เดียวดังที่กล่าวมา หากบุคคลใดมากระทำการนั้น ต้องงานอันมีลิขสิทธิ์ ย่อมถือว่าบุคคลนั้นได้กระทำการ อันเป็นการละเมิดลิขสิทธิ์ต่อเจ้าของลิขสิทธิ์

พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ได้กำหนดลักษณะของการกระทำอันเป็นการละเมิดลิขสิทธิ์ไว้ ตามประเภทของงานที่ได้รับการคุ้มครองลิขสิทธิ์ หากว่าการกระทำนั้น ไม่ได้รับอนุญาตตามมาตรา 15 (5) จากเจ้าของลิขสิทธิ์ อันได้แก่ การทำซ้ำหรือดัดแปลง และการเผยแพร่ต่อสาธารณชน ซึ่งงานทุกประเภท โดยมิได้รับอนุญาตจากเจ้าของงาน ย่อมถือว่าเป็นการละเมิดลิขสิทธิ์ (มาตรา 27-30) แต่ก็มีงานบางประเภท ซึ่งมีลักษณะเฉพาะของงาน เช่น งานโสตทัศนวัสดุ ภาพยนตร์ สิ่งบันทึกเสียง หรือโปรแกรมคอมพิวเตอร์ อันกฎหมายกำหนดให้การนำต้นฉบับ หรือสำเนาออกให้เช่า เป็นการละเมิดลิขสิทธิ์ (มาตรา 28 และมาตรา 30) นอกจากนี้ การกระทำต่องานแพร่เสียงแพร่ภาพ เช่น การจัดทำโสตทัศนวัสดุ ภาพยนตร์ สิ่งบันทึกเสียง หรืองานแพร่เสียงแพร่ภาพ การแพร่เสียงแพร่ภาพซ้ำ และการจัดให้ประชาชนฟัง และหรือชมงานแพร่เสียงแพร่ภาพ โดยเรียกเก็บเงิน หรือผลประโยชน์อย่างอื่นในทางการค้า (มาตรา 30) ส่วนการกระทำบางลักษณะต่องานที่ได้ทำขึ้น โดยละเมิดลิขสิทธิ์ของผู้อื่น อันได้แก่ การขาย มีไว้เพื่อขาย เสนอขาย ให้เช่า เสนอให้เช่า ให้เช่าซื้อ หรือเสนอให้เช่าซื้อ เผยแพร่ต่อสาธารณชน แจกจ่ายในลักษณะที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายแก่เจ้าของลิขสิทธิ์ และนำหรือส่งเข้ามาในราชอาณาจักร ซึ่งการกระทำดังกล่าวนี้ เป็นการกระทำเพื่อหากำไร โดยรู้หรือมีเหตุอันควรรู้ ว่างานนั้นได้ทำขึ้นโดยละเมิดลิขสิทธิ์ ให้ถือว่าผู้กระทำนั้นละเมิดลิขสิทธิ์ (มาตรา 31)

5.3 บทกำหนดโทษของการละเมิดลิขสิทธิ์ เมื่อบุคคลใดได้กระทำละเมิดลิขสิทธิ์ ในงานประเภทต่างๆ ดังที่กล่าวมา บุคคลผู้นั้นย่อมมีความผิด ซึ่งต้องระวางโทษตามที่พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ได้กำหนดไว้ อันได้แก่

5.3.1 ผู้ใดกระทำการละเมิดลิขสิทธิ์ เช่น ทำซ้ำหรือดัดแปลง ด้วยการถ่ายเอกสาร คัดลอกและบันทึกเสียงจากแถบบันทึกเสียงม้วนหนึ่งไปยังอีกม้วนหนึ่ง เป็นต้น ต้องระวางโทษปรับตั้งแต่สองหมื่นบาทถึงสองแสนบาท แต่ถ้าเป็นการกระทำความผิดเพื่อการค้า ผู้กระทำต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หกเดือนถึงสี่ปี หรือปรับตั้งแต่หนึ่งแสนบาทถึงแปดแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ (มาตรา 69)

5.3.2 ผู้ใดกระทำละเมิดลิขสิทธิ์ตามมาตรา 31 ด้วยการกระทำแก่งานที่ได้ทำขึ้น โดยการละเมิดลิขสิทธิ์ เพื่อหากำไร เช่น ขาย เสนอขาย ให้เช่า เสนอให้เช่า เผยแพร่ต่อสาธารณชน แจก

จ่าย และนำเข้ามาในประเทศ เป็นต้น ต้องระวางโทษปรับตั้งแต่หนึ่งหมื่นบาทถึงหนึ่งแสนบาท แต่ถ้าเป็นการกระทำความผิดเพื่อการค้า ผู้กระทำต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สามเดือนถึงสองปี หรือปรับตั้งแต่ห้าหมื่นบาทถึงสี่แสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ (มาตรา 70)

6. การใช้งานโดยธรรมของบรรณารักษ์และนักสารนิเทศ

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ได้บัญญัติไว้ให้การกระทำใดๆ แก่งานอันมีลิขสิทธิ์ เช่น การทำซ้ำหรือดัดแปลง หรือการเผยแพร่ต่อสาธารณชน เป็นต้น โดยมีได้รับอนุญาตจากเจ้าของลิขสิทธิ์ ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ ย่อมถือว่าเป็นการละเมิดลิขสิทธิ์ แต่ในกฎหมายลิขสิทธิ์ฉบับนี้ ได้กำหนดหลักเกณฑ์ว่าด้วยการกระทำบางประการ ที่เป็นข้อยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์ไว้ ในหมวด 1 ส่วนที่ 6 โดยในบางกรณีเป็นการใช้งานโดยธรรม (fair use) ของผู้กระทำนั้น อันกฎหมายถือว่าเป็นข้อยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์ ส่วนสาระสำคัญที่ควรพิจารณา อันเกี่ยวกับการใช้งานโดยธรรมของบรรณารักษ์และนักสารนิเทศนั้น มีดังนี้คือ

6.1 หลักเกณฑ์เกี่ยวกับการใช้งานโดยธรรม หลักในการพิจารณาว่าการกระทำใดๆ แก่งานอันมีลิขสิทธิ์ จะถือว่าเป็นการใช้งานโดยธรรมหรือไม่นั้น ตามหลักกฎหมายของประเทศสหรัฐอเมริกาได้วางหลักไว้ว่า การกระทำได้ดังกล่าว เป็นการอันเจ้าของลิขสิทธิ์คาดหมายไว้ว่า จะไม่กระทบกระเทือนผลประโยชน์จากลิขสิทธิ์อย่างเกินสมควร ส่วนในพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 มิได้วางหลักไว้โดยตรง แต่เมื่อพิจารณาบทบัญญัติต่างๆ ในส่วนที่ 6 ว่าด้วยข้อยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์แล้ว ในหลายกรณี อันได้แก่ มาตรา 32 ถึงมาตรา 36 และมาตรา 43 ได้กำหนดหลักเกณฑ์ ซึ่งเป็นข้อพิจารณาว่า การกระทำแก่งานอันมีลิขสิทธิ์ของบุคคลอื่นตามพระราชบัญญัตินี้ ถือว่าเป็นข้อยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์ กล่าวคือ การกระทำนั้น ไม่ขัดต่อการแสวงหาประโยชน์จากงานอันมีลิขสิทธิ์ตามปกติของเจ้าของลิขสิทธิ์ และไม่กระทบกระเทือนถึงสิทธิ อันชอบด้วยกฎหมายของเจ้าของลิขสิทธิ์เกินสมควร โดยหลักเกณฑ์ดังกล่าวนี้ ถือว่าเป็นหลักในการพิจารณาว่า การกระทำใดต่องานอันมีลิขสิทธิ์ เป็นการใช้งานโดยธรรมหรือไม่

ส่วนวิธีการทดสอบว่าการกระทำใด จะเข้าหลักเกณฑ์ที่เกี่ยวกับการใช้งานโดยธรรมดังกล่าวหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับการพิจารณาองค์ประกอบสี่ประการ ได้แก่

ประการแรก พิจารณาว่าการกระทำได้ดังกล่าว มีวัตถุประสงค์ของการใช้งานอย่างไร หากเป็นการใช้เพื่อการศึกษา หรือประโยชน์ส่วนตัว มิใช่เพื่อการหากำไร หรือเป็นการใช้เพื่อการดิชมหรือการวิจารณ์ จึงจะถือว่าเป็นการใช้งานโดยธรรม

ประการที่สอง พิจารณาลักษณะของงานอันมีลิขสิทธิ์ ที่นำมาใช้ หากเป็นเพียงการนำเอาข้อเท็จจริงต่างๆ ของงานอันมีลิขสิทธิ์ ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์หรือชีวประวัติ มาใช้ในการสร้างสรรค์งานชิ้นใหม่ ก็มิใช่การกระทำอันเป็นการละเมิดลิขสิทธิ์ เนื่องจากข้อเท็จจริงเป็นความจริง อันเป็นสาธารณประโยชน์ ซึ่งทุกคนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ จึงย่อมเข้าองค์ประกอบเป็นการใช้งานโดยธรรม แต่ถ้าเป็นการนำเอาสาระสำคัญหรือข้อมูล จากส่วนของงานจำพวกนวนิยาย ซึ่งเป็นสิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ การกระทำนั้นจึงมิใช่การใช้งานโดยธรรม

ประการที่สาม พิจารณาจำนวนและเนื้อหาของงานอันมีลิขสิทธิ์ทั้งหมด เปรียบเทียบกับงานที่นำมาใช้ว่า มีการนำเอามาใช้เป็นจำนวนมาก และเป็นการนำเอาส่วนสาระสำคัญของงานมาใช้เกินสมควรหรือไม่

ประการสุดท้าย พิจารณาผลของการนำส่วนของงานอันมีลิขสิทธิ์มาใช้ว่า มีผลกระทบต่อ การแสวงหาประโยชน์ตามปกติ จากงานอันมีลิขสิทธิ์ของเจ้าของลิขสิทธิ์หรือไม่

6.2 การใช้งานโดยธรรมในงานของบรรณารักษ์และนักสารนิเทศ ในพระราช บัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ได้กำหนดบทบัญญัติซึ่ง ถือว่าเป็นการใช้งานโดยธรรมของ บรรณารักษ์ และนักสารนิเทศ ผู้ต้องปฏิบัติงานซึ่งเกี่ยวข้องกับงานสารนิเทศไว้โดยตรง ได้แก่

มาตรา 34 บัญญัติว่า “การทำซ้ำโดยบรรณารักษ์ของห้องสมุด ซึ่งงานอันมีลิขสิทธิ์ ตาม พระราชบัญญัตินี้ มิให้ถือว่าเป็นการละเมิดลิขสิทธิ์ หากการทำซ้ำนั้น มิได้มีวัตถุประสงค์เพื่อหา กำไร และได้ปฏิบัติตามมาตรา 32 วรรคหนึ่ง ในกรณีดังต่อไปนี้

- (1) การทำซ้ำ เพื่อใช้ในห้องสมุดหรือให้แก่ห้องสมุดอื่น
- (2) การทำซ้ำงานบางตอนตามสมควร ให้แก่บุคคลอื่น เพื่อประโยชน์ในการวิจัยหรือการ ศึกษา”

บทบัญญัติมาตรา 34 ได้กำหนดหลักเกณฑ์ของการทำซ้ำงานอันมีลิขสิทธิ์โดยบรรณารักษ์ ของห้องสมุด อันเป็นการกระทำโดยชอบธรรม ซึ่งถือว่าเป็นข้อยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์ โดยมี หลักเกณฑ์ดังนี้

ประการแรก การกระทำตามมาตรา 34 นี้ ต้องเป็นการทำซ้ำ และกระทำต่องานทุก ประเภทที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมห้องสมุด ไม่ว่าจะเป็นงานวรรณกรรม เช่น การถ่ายเอกสาร หนังสือ ตำรา และบทความ เป็นต้น งานสิ่งบันทึกเสียง เช่น การอัดเทปการสอนภาษาฝรั่งเศส จากม้วนหนึ่งไปยังอีกม้วนหนึ่ง เป็นต้น แต่ถ้าเป็นงานประเภทที่ไม่เกี่ยวกับกิจการห้องสมุด ดัง เช่นงานแพร่เสียงแพร่ภาพ ก็ไม่น่าจะเป็นงานภายใต้มาตรา 34 นี้

ประการที่สอง การทำซ้ำแก่งานนั้น ต้องกระทำโดยบรรณารักษ์ของห้องสมุด ส่วนความ หมายของห้องสมุด ในที่นี้ ควรหมายถึงห้องสมุดสาธารณะ และห้องสมุดของสถาบันการศึกษา ของเอกชนและราชการ ส่วนห้องสมุดส่วนตัว ซึ่งจำกัดการใช้งานเฉพาะของหน่วยงานหรือกลุ่ม เอกชน ย่อมไม่อยู่ในความหมายของห้องสมุดตามมาตรา 34

ประการที่สาม ต้องเป็นการทำซ้ำ โดยมีได้มีวัตถุประสงค์เพื่อหากำไร และเป็นการทำซ้ำ เพื่อใช้ในห้องสมุดนั่นเอง หรือทำให้แก่ห้องสมุดอื่น เช่น การถ่ายเอกสารตำราหายาก ให้แก่ผู้ใช้ ห้องสมุดยิม เป็นต้น หรือเป็นการทำซ้ำงานบางตอนตามสมควรให้แก่บุคคลอื่น เพื่อประโยชน์ใน การวิจัยหรือการศึกษา อันเป็นการบริการทางวิชาการอย่างหนึ่ง ให้แก่ผู้มาใช้ห้องสมุด เพื่อการ วิจัยหรือศึกษา

ประการสุดท้าย การทำซ้ำโดยบรรณารักษ์ จะต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของมาตรา 32 วรรค หนึ่ง อันได้แก่ ต้องไม่ขัดต่อการแสวงหาประโยชน์จากงานอันมีลิขสิทธิ์ ตามปกติของเจ้าของ ลิขสิทธิ์ และไม่กระทบกระเทือนถึงสิทธิ อันชอบด้วยกฎหมายของเจ้าของลิขสิทธิ์เกินสมควร เช่น การถ่ายเอกสารตำรากฎหมายอาญา ที่ยังมีจำหน่ายในท้องตลาดจำนวน 10 เล่ม และการถ่าย

สำเนาบทความลิขสิทธิ์ จากจำนวนลิขสิทธิ์ ในวารสารการแพทย์ฉบับหนึ่ง ย่อมเป็นการกระทำอันเกินสมควร เป็นต้น

ส่วนกรณีข้อยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์ที่เกี่ยวกับโปรแกรมคอมพิวเตอร์ โดยการใช้งานโดยธรรมของบรรณารักษ์ และนักสารนิเทศนั้น ในมาตรา 35 ได้บัญญัติให้การกระทำแก่โปรแกรมคอมพิวเตอร์อันมีลิขสิทธิ์ มิให้ถือว่าเป็นการละเมิดลิขสิทธิ์ ในกรณี ดังต่อไปนี้

- ก) วิจัยหรือศึกษาโปรแกรมคอมพิวเตอร์นั้น
- ข) ใช้เพื่อประโยชน์ของเจ้าของสำเนาโปรแกรมคอมพิวเตอร์นั้น
- ค) ดิจิตอล วิจัย หรือแนะนำผลงาน โดยมีการรับรู้ถึงความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในโปรแกรมคอมพิวเตอร์นั้น
- ง) เสนอรายงานข่าวทางสื่อมวลชน โดยมีการรับรู้ถึงความเป็นเจ้าของในโปรแกรมคอมพิวเตอร์นั้น
- จ) ทำสำเนาโปรแกรมคอมพิวเตอร์ในจำนวนที่สมควร โดยบุคคลผู้ซึ่งได้ซื้อ หรือได้รับโปรแกรมนั้น มาจากบุคคลอื่นโดยถูกต้อง เพื่อเก็บไว้ใช้ประโยชน์ในการบำรุงรักษาหรือป้องกันการสูญหาย
- ฉ) ทำซ้ำ ดัดแปลง นำออกแสดง หรือทำให้ปรากฏ เพื่อประโยชน์ในการพิจารณาของศาล หรือเจ้าพนักงานซึ่งมีอำนาจตามกฎหมาย หรือในการรายงานผลการพิจารณาดังกล่าว
- ช) นำโปรแกรมคอมพิวเตอร์นั้น มาใช้เป็นส่วนหนึ่ง ในการถามและตอบในการสอบ
- ซ) ดัดแปลงโปรแกรมคอมพิวเตอร์ ในกรณีที่จำเป็นแก่การใช้
- ณ) จัดทำสำเนาโปรแกรมคอมพิวเตอร์ เพื่อเก็บรักษาไว้ สำหรับการอ้างอิงหรือค้นคว้าเพื่อประโยชน์ของสาธารณชน

อย่างไรก็ตาม การกระทำดังกล่าวนี้ จะต้องไม่มีวัตถุประสงค์ เพื่อหากำไร และไม่ขัดต่อการแสวงหาประโยชน์ จากโปรแกรมคอมพิวเตอร์อันมีลิขสิทธิ์ตามปกติของเจ้าของลิขสิทธิ์ ตลอดจนไม่กระทบกระเทือนถึงสิทธิ อันชอบด้วยกฎหมายของเจ้าของลิขสิทธิ์เกินสมควร

ตัวอย่างเช่น นักสารนิเทศของหน่วยงานสารนิเทศแห่งหนึ่ง ได้ซื้อโปรแกรมคอมพิวเตอร์ ซึ่งเป็นโปรแกรมเกี่ยวกับการจัดระบบหนังสืออ้างอิงไว้ และได้จัดทำสำเนาเพื่อเก็บไว้ป้องกันการสูญหาย หรือเก็บรักษาไว้ สำหรับการอ้างอิงหรือค้นคว้าเพื่อประโยชน์ของสาธารณชน ย่อมเป็นการกระทำโดยชอบธรรม อันเป็นข้อยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์

นอกจากนี้ ยังมีบางกรณีที่เกี่ยวข้องกับการใช้งานโดยธรรม อันพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ ถือว่าเป็นข้อยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์ ซึ่งแม้จะไม่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของบรรณารักษ์ และนักสารนิเทศโดยตรง แต่ก็เกี่ยวข้องกับบงการวรรณกรรม และการวิจัยหรือศึกษา ที่บรรณารักษ์และนักสารนิเทศควรรู้อยู่ ดังนี้

(1) มาตรา 32 กำหนดให้การกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง แก่งานอันมีลิขสิทธิ์ มิให้ถือว่าเป็นการละเมิดลิขสิทธิ์ ถ้าได้กระทำดังต่อไปนี้

- ก) วิจัยหรือศึกษางานนั้น อันมิใช่การกระทำเพื่อหากำไร

ข) ใช้เพื่อประโยชน์ของตนเอง หรือเพื่อประโยชน์ของตนเองและบุคคลอื่น ในครอบครัว หรือญาติสนิท

ค) ดิชม วิจารณ์ หรือแนะนำผลงาน โดยมีการรับรู้ถึงความเป็นเจ้าของในงานนั้น

ง) เสนอรายงานข่าวทางสื่อสารมวลชน โดยมีการรับรู้ถึงความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในงานนั้น

จ) ทำซ้ำ ดัดแปลง นำออกแสดง หรือทำให้ปรากฏ เพื่อประโยชน์ในการพิจารณาของศาล หรือเจ้าพนักงานซึ่งมีอำนาจตามกฎหมาย หรือในการรายงานผลการพิจารณาดังกล่าว

ฉ) ทำซ้ำ ดัดแปลง นำออกแสดง หรือทำให้ปรากฏโดยผู้สอน เพื่อประโยชน์ในการสอนของตน อันมิใช่การกระทำเพื่อหากำไร

ช) ทำซ้ำ ดัดแปลงบางส่วนของงาน หรือตัดทอนหรือทำบทสรุป โดยผู้สอนหรือสถาบันการศึกษา เพื่อแจกจ่ายหรือจำหน่ายแก่ผู้เรียน ในชั้นเรียนหรือในสถาบันศึกษา ทั้งนี้ ต้องไม่เป็นการกระทำเพื่อหากำไร

ซ) นำงานนั้นมาใช้เป็นส่วนหนึ่ง ในการถามและตอบในการสอบ

อย่างไรก็ตาม การกระทำดังกล่าวนี้ จะต้องไม่ขัดต่อการแสวงหาประโยชน์จากงานอันมีลิขสิทธิ์ ตามปกติของเจ้าของลิขสิทธิ์ และไม่กระทบกระเทือนถึงสิทธิ อันชอบด้วยกฎหมายของเจ้าของลิขสิทธิ์เกินสมควร

ตัวอย่างเช่น ครูสอนวิชาภูมิศาสตร์ ได้นำวีดิทัศน์สารคดีชีวิตสัตว์ป่า ซึ่งเข้ามาจากร้านแห่งหนึ่ง มาทำสำเนา ด้วยการบันทึกภาพไว้อีกม้วนหนึ่ง เพื่อใช้ประกอบในการสอนในชั้นเรียนของตน ย่อมเป็นการใช้งานโดยธรรม เพราะเป็นการทำซ้ำเพื่อประโยชน์ในการสอนตามมาตรา 32 (6) อันไม่เป็นการละเมิดลิขสิทธิ์

ส่วนในพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 มาตรา 33 ได้กำหนดให้การกล่าว คัดลอก เลียน หรืออ้างอิงงานบางตอนตามสมควร จากงานอันมีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัตินี้ โดยมีการรับรู้ถึงความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในงานนั้น มิให้ถือว่าเป็นการละเมิดลิขสิทธิ์ หากการกระทำนั้นไม่ขัดต่อการแสวงหาประโยชน์จากงานอันมีลิขสิทธิ์ ตามปกติของเจ้าของลิขสิทธิ์ และไม่กระทบกระเทือนถึงสิทธิอันชอบด้วยกฎหมายของเจ้าของลิขสิทธิ์เกินสมควร

ตัวอย่างเช่น อาจารย์สอนวิชาฟิสิกส์ ได้เขียนตำราเกี่ยวกับพลังงานปรมาณูขึ้นเล่มหนึ่ง ซึ่งได้มีการคัดลอกข้อความจำนวนทั้งหมดรวมสองหน้ากระดาษ จากจำนวนห้าร้อยหน้าของตำราฟิสิกส์ของศาสตราจารย์ท่านหนึ่ง โดยมีการอ้างอิงตำราฟิสิกส์เล่มนั้นไว้ในบรรณานุกรมท้ายเล่ม ถือว่าการคัดลอกดังกล่าว เป็นการใช้งานโดยธรรม จึงไม่มีความผิดตามกฎหมายลิขสิทธิ์ เพราะเป็นการคัดลอกงานบางตอนตามสมควร ตามมาตรา 33

บรรณานุกรม

ชมรมนิติศาสตร์ 2512 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. **ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายลิขสิทธิ์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญศิลป์, 2527.

ไชยยศ เหมะรัชตะ. **กฎหมายลิขสิทธิ์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติบรรณการ, 2528.

Barrett, Margreth. **Intellectual Property**. New York: Emanuel Law Outlines, Inc., 1991.

Dorr, Robert C. and Munch, Christopher H. **Protecting Trade Secrets, Patents, Copyrights and Trade Marks**. New York: John Wiley & Sons, 1990.

Dworkin, Gerald and Taylor, Richard D. **Blackstone's Guide to Copyright, Designs and Patents Act 1988**. London: Blackstone Press Limited, 1990.

Phillips, Jeremy and Firth, Alison. **Introduction to Intellectual Property Law**. London: Butterworths, 1990.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย